desnoods kon men er mannen als Stephanus of vrouwen als Perpetua bijvoegen. Liever sterven dan zijn overtuiging verzaken, het toont karakter, het was edel, het doet ons de nagedachtenis van deze mannen en vrouwen in eere houden. Die eere blijft dan ook den Rabbi van Nazareth toegedragen. Maar hiermee is dan ook alles gezegd. Wie er meer in zoekt, vergaapt zich aan het produkt van eigen verzinning.

Maar lees en herlees nu met stille devotie wat de vier Evangelisten u van den Man van Smarte, toen hij hing aan het kruis, verhalen, en juist van de martelaarsgestalte, van dien heldentriomf bespeurt ge niets.

Bij een martelaar had het sterven zelf veel ontzettender karakter kunnen dragen. Wat aan foltering en marteling straks aan Jezus' heiligen zou worden aangedaan, droeg veel meer opmerkbaarend, veel schrikkelijker karakter. De dood aan het kruis maakt lijdelijk, maakt machteloos. Er is geen zichtbare strijd, er is geen worsteling. De wonden zijn klein, de afvloeiing van het bloed is niet dan traag en druppelend. Wat ze straks aan martelaren zouden aandoen, als dezen zich in den dood moesten worstelen met leeuwen, tijgers en hyena's, of met wreede gladiatoren, of ook als hun de ledematen van het lichaam werden gescheurd en het brandijzer ze deed verzengen, droeg zoo heel ander karakter. Aan het kruis bleef het alles stil. Nu en dan een vertrekken van de spieren uit pijn, en het afvloeien van een weinig bloeds, ziedaar alles.

Van het braveeren van den martelaar is even min iets in Jezus sterven te bespeuren. Op den weg naar Golgotha valt hij met zijn kruis op den weg ter neder, en Simon van Cyrene moest het kruis overnemen. Als ze hem zijn kleed afnemen, en hem spannen op het houten kruis, en zijn armen uitstrekken over het dwarshout, en de ijzeren pennen door zijn handen slaan, laat Jezus 't alles geworden. Geen woord, geen zucht, geen klacht staat van hem opgeteekend. Ook als het kruis wordt opgesteld, en onder dat opstellen de scheur in de handen doortrekt, en op dat oogenblik de wondpijn het smartelijkst moet geweest zijn, liet Jezus geen woord uit. En als eindelijk het kruis is opgericht, en hij meer dan drie uren lang hangt te sterven, is er niet één uitroep, waarin hij zijn overtuiging nog maals voor al het volk uitroept, niet één woord waarmee hij de wereld haar schuld, aan het Sanhedrin zijn onrecht, of aan Pilatus zijn tchending van het recht aanzegt. Jezus spreekt wel. Tot zevenmaal toe zelfs komt er een woord om nooit te vergeten over zijn lippen, maar het gaat al buiten zijn getuigenis, buiten zijn Godelijke roeping om. Het is deernis, het is liefde, het is Goddelijk medelijden die te belmisteren valt. En toen die smartkreet van het „van God verlaten zijn"; en eindelijk op 't oogenblik zelf van het sterven, toen zijn hoofd reeds nederboog, dat bevelen van zijn geest in 's Vaders hand.

Van een opzetelijk betoon van heldenmoed, van de stervensglorie van den martelaar zoo niets!

Jezus drinkt aan het kruis den bitteren drinkbeker, hij drinkt dien teug voor teug, tot de heffe toe, uit. Ziedaar uw Golgotha.

Een stil geleden, stil doorzwoegd, nameloos lijden, tot de adem hem in de keel stokt, het licht zich voor hem verduistert, zijn oogen zich sluiten, en de adem van den levensgeest hem verlaat.

Hij, die van den Vader ontvangen had, het leven in zichzelf te dragen, hij die het leven zelf was, in zijn bitterste tegenstelling met het onheilig wezen van den dood, hij gaat gewillig in den dood in. Hij voelt hoe die dood, de laatste vijand, dien hij in het eind aan zich onderwerpen zal, zijn afgefolterd lichaam, zijn bezwijkenden geest nadert, en hij ontwaart het in zijn eigen levensgevoel, hoe die dood zijn banden om hem slaat, al banger aantrekt, hem in zijn macht krijgt, en dat hij toch zich niet verweren mag, maar willig zich in die macht van den dood moet overgeven.

Hij bezweek, niet omdat hij overmand werd, en zich niet verweren kon. Wat die priester en dat volk hem toeriepen: „Zoo ge de Zone Gods zijt, kom af van het kruis!" was geen ijdel seggen. Jezus kon dit. Ook had hij den Vader kunnen bidden, en de Vader zou hem meer dan twaalf legioenen engelen hebben bij gezet. Toen ze hem spanden aan het dwarshout van het kruis, had hij de handen die hem grepen, kunnen doen verlammen. Toen de soldaten het kruis wilden oprichten, had hij hen machteloos kunnen terugwerpen.

Maar Jezus deed het niet. Hij *wilde* het Lam Gods zijn, dat de zonde der wereld wegdraagt. Hij *wilde* aan het kruis worden geklonken. Hij *wilde* sterven. Sterven niet op eens door een dolksteek in zijn hart. Maar stil, en langzaam. Hij wilde voelen dat hij stierf. Zijn ingaan in den dood zou een willig zich ten offer stellen zijn. En zoo werd het alles volbracht. En zoo ging Jezus in den dood in. En toen voelde hij, dat zijn adem uit zou gaan. En nog in het sterven bad hij niet om uitredding, maar beval hij zijn geest in 's Vaders hand.

En daarom is het niet het sterven zelf, maar het zóó sterven van uw Jezus, dat, nu reeds twintig eeuwen lang, de vrijgekochten door dezen dood, in meer dan dank en bewondering, in aanbidding bij dit kruis deed nederknielen.

Het is niet maar een mensch, die hier sterft, het is de Zone Gods die in den dood ingaat. Bij ons zondaren hoort de dood. Eens wacht hij ons allen op. Die dood, hij is voor ons de natuurlijke uitwerking van het gif der zonde in ons hart.

Maar hier sterft *de Heilige*.

Nooit één enkele druppel van het gif der zonde was in zijn hart gedrongen. In niet één druppel van zijn levensbloed had hij met de zonde ooit gemeenschap gehad, en daarom ook niet in één enkelen levensvezel gemeenschap met den dood. De dood was hem vreemd. De dood hoorde niet bij den Heilige. Van den Heilige was de Dood de gezworen vijand. En nu moest deze Heilige het hoofd buigen onder onze zonde, onder onze schuld; door dat zich buigen onder onze schuld, zelf gemeenschap met den Dood zoeken; en zoo, als ware hij onzer één, zich door den dood laten grijpen, en door den dood in de donkerheid des verderfs laten wegsleepen.

De Dood was voor Jezus een zondig en verzondigd wezen, dat zijn heilig wezen als met giftige hand aanroerde, en aan dien Dood moest hij zich overgeven, voelende al de ontzetting van den toorn Gods, die op die zonde en op dien uit zonde geboren dood rustte.

Wat Jezus in zijn sterven ondergieng, was niet een tijdelijk sterven, gelijk wij sterven, als we den laatsten adem uitblazen. Voor wie verloren gaat komt de eigenlijke, de volle, de eeuwige dood eerst *na* den oordeelsdag. Voor al wat mensch heet, is die eeuwige dood opgeschort. Maar uw Jezus ging in zijn sterven rechtstreeks in dien eeuwigen dood in. Hij dook onder in den stroom van dood en verderf. In ons sterven drinken we uit den drinkbeker van den dood slechts een eerste teug, maar Jezus dronk op Golgotha dien drinkbeker tot op de hefte uit. Er was niets in den dood, dat hij niet indronk en over zich liet komen. En zoo diep *moest* hij in den dood wegzinken, zou op den Paaschmorgen zijn triomf over den Dood volkomen zijn.

Dat verstaat de wereld niet. De wijsheid der wereld heeft van wat zulk een sterven was, geen flauw vermoeden. Maar wie zelf in den dood der zonde wegzonk, en zich door Jezus uit dien dood der zonde tot het leven weet geroepen, die verstaat, die voelt, die doorleeft zelf dit bittere sterven van zijn Heiland, en diens ziel gaat bij het kruis van Golgotha uit in eeuwigen dank.

Amsterdam, 10 April 1908.

Algemeen wordt dus erkend, en niemand betwist dit, dat overgang van de eene zusterkerk naar de andere op dezelfde plaats *mogelijk* is en de kerkeraad in zulk een geval aan het betrokken gemeentelid een attestatie *kan* meegeven.

Al blijft zulk een kerkelijke verhuizing, waar men op dezelfde plaats wonen blijft, altoos iets abnormaals, dat in een geregelden toestand zelfs niet denkbaar is, toch is er wel niemand, die daarom absoluut en zonder eenig voorbehoud zulk een overgang ongeoorloofd zal achten. In vele gevallen ziet de kerkeraad dan ook zelf de billijkheid van de motieven, die tot zulk een overgang leiden, in en werkt hij zelf daartoe mede door attestatie naar de zusterkerk af te geven.

De moeilijkheid ontstaat eerst, wanneer de kerkeraad dien overgang niet voldoende gemotiveerd en daarom ongeoorloofd in zedelijken zin acht, ja daarin zelfs een schade ziet voor het kerkelijk leven. Want de vraag komt dan op, of de kerkeraad in zoodanig geval toch verplicht is de gevraagde attestatie af te geven, dan wel of hij die attestatie weigeren en daardoor het betrokken gemeentelid dwingen mag bij de gemeente te blijven.

Met andere woorden, heeft het gemeentelid *recht* die attestatie te eischen, en moet de kerkeraad ten slotte die attestatie afgeven, of staat het aan den kerkeraad in elk voorkomend geval te beoordeelen, of de gevraagde attestatie al dan niet zal verleend worden.

De vraag zóó gesteld, heeft niet te maken met allerlei plaatselijke toestanden. Het vermoeden alsof we met het bespreken dezer quaestie het oog hadden op een bepaalde gemeente, is dan ook onjuist. Van inmenging in plaatselijke geschillen heeft de *Heraut* met opzet zich steeds onthouden. De quaestie is overal aan de orde, waar de kerken nog gedeeld voortleven, en uit tal van plaatsen werd ons gevraagd dit vraagstuk kerkrechtelijk toe te lichten.

Ook de opmerking, door een vriendelijken raadsman ons gezonden, dat we toch geen algemeenen regel zouden geven, omdat elk geval afzonderlijk moet beoordeeld worden, houdt geen steek, want onze raadsman vergat, dat het hier een zuivere rechtsquaestie geldt, de quaestie, of een kerkeraad de attestatie weigeren *mag*.

Op die vraag nu kan o. i. niet anders geantwoord worden, dan dat de kerkeraad op den duur de attestatie afgeven moet, wanneer een gemeentelid dit beslist verlangt, omdat de kerkeraad nooit een gemeentelid dwingen kan tegen zijn wil bij een bepaalde gemeente te blijven.

Men versta ons hierbij niet verkeerd.

Dat de Kerkeraad het recht heeft, om, wanneer de motieven voor zulk een overgang naar een zusterkerk hem onvoldoende toeschijnen, het betrokken gemeentelid te vermanen, ja zelfs trachten mag hem van dezen stap terug te houden, en tegen alle onordelijk over en weer loopen getuigen mag, betwisten we geen oogenblik.

Dat is zelfs de roeping van den kerkeraad. En het zou al van zeer weinig liefde en zorg voor de gemeenteleden getuigen, wanneer men terstond bereid stond, aan ieder, die attestatie aanvroeg, deze te geven. Al zijn beide Kerken evenzeer gereformeerd en al kan de overgang wat de zuiverheid van de leer en de kerkregeering betreft, geen verschil maken, er is toch een historisch gelegde band tusschen den kerkeraad en zijn gemeenteleden, die elke scheiding altijd min of meer pijnlijk maakt.

En evenmin betwisten we het recht van den kerkeraad, om wanneer zulk vermaan, privaat en publiek, niet helpt en de kerkeraad geeft ten slotte de verlangde attestatie aan de zusterkerk af, uitdrukkelijk te verklaren, dat hij daarmede geenszins dezen overgang goedkeurt of dien aanbevelingswaardig acht.

Elk *zedelijk* middel om zulke in de oogen van den kerkeraad ongemotiveerde overgangen tegen te gaan, is geoorloofd, ja zelfs plicht.

Alleen *dwang* mag hier niet gebruikt.

Het lidmaatschap der kerk berust op *vrijwillige* verbintenis van het betrokken gemeentelid. Dat is de grondgedachte van ons kerkrecht. Al wordt men door den doop in de kerk ingelijfd, en al geldt men van dat oogenblik af als lid der kerk, eerst doordat men op volwassen leeftijd belijdenis des geloofs aflegt, aan de kerkelijke censuur vrijwillig zich onderwerpt en daarmede tot de bediening der sacramenten wordt toegelaten, ontstaat het *volledig* lidmaatschap der Kerk. Gedwongen kan niemand tot lidmaat van de Kerk worden gemaakt.

Maar daaruit volgt dan ook; want de eerste daad *beslist* over het karakter van dit lidmaatschap; dat dit lidmaatschap der gelastituëerde kerk altijd op *vrijwillige* verbintenis berusten blijft, en dat de kerkeraad dus nooit iemand tegen zijn wil dwingen kan of mag om lidmaat van die plaatselijke kerk te blijven. Wanneer iemand verhuizen wil naar een andere plaats, zelfs al zijn de motieven daarvoor verkeerd en in de oogen van den kerkeraad zondig, dan mag de kerkeraad daarom de attestatie niet weigeren. Een kerkeraad, die dit toch deed, zou daarmede zich een dwingende macht over de gemeenteleden aanmatigen, die hem niet toekomt. Precies hetzelfde nu geldt van de verhuizing naar een zusterkerk op dezelfde plaats, want formeel maakt dit voor het afgeven van de attestatie geen onderscheid. Een attestatie is nooit een goedkeuren of approbeeren van zulk een overgang, maar de *verklaring*, dat zulk een persoon wettig lidmaat was der Kerk, dat hij tot het avondmaal was toegelaten en dat op zijn wandel en belijdenis niets viel aan te merken. En de kerkeraad kan, wanneer een lidmaat der gemeente zulk een getuigenis begeert, dit getuigenis niet weigeren.

Volkomen terecht heeft daarom de Generale Synode te Groningen in 1899 Art. 132, toen voor haar een concreet geval gebracht werd, waarin een kerkeraad attestatie weigerde aan een lidmaat, die deze aanvroeg om naar de zusterkerk over te gaan, gelast, dat dit verzoek *moest* worden ingewilligd. Over de motieven, waarom de betrokken broeder die attestatie aanvroeg, heeft de Synode niet geoordeeld. De beweegredenen, die de Synode tot dit besluit brachten en die in het rapport zijn neergelegd, zijn van gansch algemeenen aard. Ze luiden aldus:

a. omdat de overgang, om het zoo eens uit te drukken, van kerk (B) naar kerk (A) toch niet is een zich onttrekken aan de Geref. Kerk, maar deze broeder ook zoo tot de Geref. Kerk blijft behooren;

b. en omdat wel waar is, zooals in de nadere bepalingen bij de Besluiten tot vereeniging in 1892 is bepaald en in 1893 is bevestigd, dat in plaatsen, waar ineensmelting nog niet mogelijk wordt geacht, men toch correspondentie behoort te zoeken en de terzelfder plaatse bevestigde Kerken o. a. geene leden van elkander behooren over te nemen zonder wederzijdsche bewilliging; maar dat dit toch wel niet zal beduiden, *dat een Kerkeraad, tegen 'den bepaald en herhaaldelijk uitgedrukten wil van een lidmaat in, aldoor onwillig mag blijven om eene attestatie af te geven*; wijl dan door die éene kleine bepaling aan leden der gemeente in zake hun behooren bij deze of die Geref. Kerk in eenzelfde plaats, alle vrijheid zou zijn ontnomen, iets wat o. i. niet bedoeld kan zijn.

De Synode heeft door de conclusies van dit rapport over te nemen, op deze overwegingen het zegel harer goedkeuring gedrukt, en een beroep op hetgeen vroeger, in 1892 en 1893, bepaald was, kan dus niet baten, om deze nadere verklaring krachteloos te maken. De Synode alleen heeft het recht haar vroegere besluiten uit te leggen en te interpreteeren, en niemand kan deze verklaring en nadere uitlegging door de Synode zelve gegeven, op zij schuiven. De bepaling van 1892 en 1893, dat de kerkeraden geen leden van elkander behooren over te nemen zonder wederzijdsche bewilliging, wil dus alleen zeggen, dat de kerkeraad A geen leden van de Kerk B kan overnemen zonder dat kerkeraad B daarin bewilligd heeft *door attestatie af te geven*. Zij raakt de verhouding der kerkeraden onderling en zorgt, dat er tusschen beide kerkeraden geen conflict ontstaat, doordat de eene kerkeraad de leden van de andere gemeente aanneemt zonder correspondentie met den zusterkerkeraad. Maar dit besluit mag niet worden opgevat of uitgelegd in dien zin, alsof het afgeven van attestatie aan *het goedvinden van den kerkeraad zou staan*, want, gelijk het rapport te Groningen terecht opmerkt, dan zou aan de *vrijheid* der gemeenteleden worden te kort gedaan.

Meent men, dat dit besluit, door de Generale Synode te Groningen genomen, niet juist is, dan behoort langs kerkelijken weg revisie van dit besluit te worden aangevraagd. Dat is de eenige wettige en ordelijke weg. Maar in geen geval mag een kerkeraad tegen de besluiten der Generale Synode in, toch de vrijheid der gemeenteleden aan banden leggen. Waar een kerkeraad dit toch doen zou, zullen de betrokken gemeenteleden goed doen, met deze zaak op de *meerdere* vergaderingen te brengen. En we twijfelen niet, of de meerdere vergaderingen zullen het besluit der Groninger Synode weten te handhaven.

De zilveren koorde.

III.

Staatssubsidie voor de Kerk, zoo schreven we, moet altijd tot staatsinmenging in de kerkelijke aangelegenheden leiden. Vandaar dat we hopen, dat die broeders, die even beslist als wij voor de vrijheid en zelfstandigheid der Kerk opkomen, mits ze het gevaar maar inzien, dat voor de vrijheid der Kerk in deze staatssubsidie schuilt, ten slotte wel tegen de staatssubsidie zullen partij kiezen.

In de eerste plaats wijzen we daarom op wat de historie onzer vaderlandsche kerk ons leert.

Van staatssubsidie in eigenlijken zin was vroeger bij de meeste kerken in ons vaderland geen sprake. Wat de Overheid toch aan predikantstractementen, vergoeding van synodale kosten enz. schonk, was geen vrijwillige bijdrage uit de landsmiddelen, maar werd genomen uit de inkomsten der kerkelijke en geestelijke goederen. De Overheid trad daarbij alleen als *beheerder* en *uitdeeler* op; zij administreerde het kerkelijk goed en zorgde, dat de inkomsten voor kerkelijke doeleinden gebruikt werden. Maar aan de waarde van het historisch bewijs verandert dit niets. Indien zelfs dan, wanneer de Overheid niets aan de Kerken *schenkt*, maar alleen haar goederen voor haar bewaart en de inkomsten daarvan aan de kerken uitkeert, die financieele band reeds zulke bedenkelijke gevolgen voor de Kerken heeft, hoeveel te meer kiemt ditzelfde bezwaar dan niet, wanneer de Overheid een vrijwillige subsidie schenkt, waarbij ze natuurlijk nog veel vrijer kan optreden in de voorwaarden, die ze aan de Kerken stellen wil.

Nu weet de kenner onzer vaderlandsche kerkhistorie wel, hoe drukkend die „zilveren koorde" voor onze Kerken is geweest. In die financieele afhankelijkheid school het groote middel, waardoor de Overheid over de Kerken telkens den baas speelde. En gerust kan gezegd, dat indien de Kerken destijds de financieele zorg niet aan de Overheid hadden overgelaten, maar zelf ter hand hadden genomen, de loop der historie een geheel andere zou geweest zijn. De Overheid, die zoo tuk was op macht in kerkelijke zaken, heeft uitnemend wel ingezien, hoe ze, juist door die financieele zorg op zich te nemen, de Kerken telkens dwingen kon. En achter schier elken strijd om de machtsverhouding schuilt altijd weer, hoe dieper men doordringt, het financieele vraagstuk.

Slechts enkele sterk sprekende bewijzen mogen dit aantoonen.

Een van die punten, waarin de vrijheid der Kerk zeker het sterkst uitkomt, is dat ze vrij moet zijn in de verkiezing van haar predikanten. Een Kerk, die eerst aan de Overheid verlof moet vragen, of ze wel tot beroep mag overgaan, heeft reeds daardoor haar eere geboet. Toch was dit in zeer vele Kerken in ons vaderland het geval. Voordat men beroepen kon, moest eerst aan de Overheid „handopening" worden gevraagd. Die uitdrukking „handopening", die soms ook in onze Kerken nog wel gebruikt wordt, wanneer een hulpbehoevende Kerk tot beroep wil overgaan en daartoe steun der classis verzoekt, maar dan geheel ten onrechte en tegen het historisch gebruik in, — wil zeggen, dat de Kerk eerst dan beroepen kan, wanneer de Overheid haar „hand" opende en voor het tractement instond. De Kerk betaalde zelf het tractement niet, maar ontving dit uit de *hand der Overheid*. En aangezien men een predikant niet op niets beroepen kon en de Overheid het tractement uitkeerde, moest bij elk beroep aan de Overheid eerst toestemming gevraagd worden. Hetzelfde gold natuurlijk, als de Kerkeraad tot vestiging van een nieuwe predikantsplaats overging, wanneer de gemeente zich uitbreidde. De Kerkeraad mocht vermeerdering van het aantal predikanten nog zoo noodig achten met het oog op de behoefte der gemeente, zonder fiat van de Overheid kwam de nieuwe predikantsplaats er niet. Niet ten onrechte hebben onze vaderen er dikwijls over geklaagd, dat alle secten en valsche kerken in ons land veel vrijer en onafhankelijker waren in het beroepingswerk dan de Gereformeerde Kerk. Niet een Kerk was zoo gebonden als zij en de schuld daarvan lag daarin, dat de Overheid de koorden der beurs hield.

Tot wat plagerijen en moeilijkheden dit in de practijk geleid heeft, behoeft hier wel niet te worden aangetoond. Voordat de Overheid „hand-opening" verleende, wilde ze eerst weten, welke predikant er beroepen zou worden. Daardoor mengde ze zich telkens in het beroepingswerk, schreef ze aan de Kerken voor, welke richting de predikanten moesten hebben, en weerde ze predikanten, die niet naar haar zin waren. En de Kerken stonden daartegenover machteloos, want de Overheid betaalde, en wie betaalt heeft de macht in handen.

Hetzelfde gold natuurlijk evenzeer voor de *tucht*. Of de Kerkeraad een predikant al schorste en afzette, baatte niet, wanneer de Overheid dien predikant de hand boven 't hoofd hield; want de Overheid bleef aan dien predikant het tractement uitkeeren en weigerde „hand-opening" voor een plaatsvervanger. En omgekeerd, wanneer de Overheid een predikant lastig of onaangenaam vond, dan verklaarde ze eenvoudig, dat ze dien predikant als afgezet beschouwde en hem daarom geen tractement meer uitkeerde. Ze leidde hem zelfs, wanneer hij toch prediken wilde, de stad uit. En de Kerken konden verklaren, dat ze die afzetting niet erkenden en den predikant handhaven bleven, het baatte niets.

Zulke toestanden zijn niet alleen voorgekomen in de dagen der Remonstrantsche troebelen, maar herhaalden zich telkens ook nog na de Dordtsche Synode. En of de Kerken dan al bitter klaagden over deze Overheidsinmenging in kerkelijke zaken en voor de vrijheid der Kerk opkwamen, wat baatte het, waar ze zelf de schuld droegen, doordat ze den zilveren sleutel aan de Overheid in handen hadden gegeven.

Hoe ver deze afhankelijkheid ging, moge één voorbeeld bewijzen. In de goede stad Groningen had de stedelijke magistraat zich in het hoofd gezet, dat de doopvragen in het doopformulier niet mochten gelezen worden. Sterker ingrijpen in de souvereine rechten der Kerk is wel nauwelijks denkbaar, dan dat de Overheid *verbiedt* een door de Kerken vastgesteld formulier geheel te lezen. Bovendien had dit verbod wel zeer bepaaldelijk ten doel, om den doop voor allen open te stellen; de doopvragen, die juist dienen om vast te stellen, dat de doopouders het geloof der kerk beleden, mochten daarom niet gedaan worden. Of de predikanten en de kerkeraad al de Overheid baden en smeekten om op dat verbod terug te komen; of uit de gemeente al petities werden gezonden; of men het al op een akkoord wilde werpen en de Overheid vergunning vroeg de doopvragen althans te mogen voorleggen aan die ouders, die bereid waren ze te beantwoorden, de Overheid weigerde pertinent. Tot 't einde der achttiende eeuw toe zijn de doopvragen in Groningen *niet* voorgelezen. En vraagt men nu, waarom de predikanten dan den moed niet hadden dit verbod der Overheid te trotseeren en de doopvragen toch voor te lezen, dan is het antwoord, omdat de Overheid door een bijzondere regeling, die alleen voor de stad Groningen gold, het beheer had van de kerkelijke goederen en over de traktementen der predikanten te zeggen had. Juist daarom stond de Overheid te Groningen zoo sterk en matigde ze zich aan, wat geen andere stedelijke magistraat zich veroorloofd zou hebben.

Niet minder sterk komt die afhankelijkheid uit bij de saamkomsten der Kerken in meerdere vergaderingen. Al de kosten van synodale saamkomsten, reis- en verblijfkosten der afgevaardigden, maaltijden tijdens de synode gegeven, vergoeding van deputaatschappen enz. betaalde de Overheid. Maar daaruit volgde dan ook, dat de Overheid natuurlijk eerst gekend wilde worden, voordat er een Synode saamkwam en daartoe ook op zekere hoogte recht had. Of de Synode van Dordt in 1618 en 1619 met al wat daaraan verbonden was de Staten metterdaad een millioen gekost heeft, mag niet vaststaan en de hooge kosten van deze Synode kunnen althans niet als maatstaf worden genomen, maar in elk geval vormden deze uitgaven voor de kerkelijke saamkomsten een zeer aanzienlijken post. En de Overheid, die toe te zien had op de financiën, kon aan de Kerken daarom hierin de vrije hand niet laten. Vandaar dat de Kerken voor elke synodale samenkomst eerst „handopening" aan de Overheid moesten vragen; geen provinciale synode kon gehouden worden, voordat de Overheid toestemming had gegeven. Dat volgde met noodzakelijkheid uit de financieele afhankelijkheid, waarin de Kerk verkeerde. En ook hier zien we weer, hoe de Overheid daardoor de meest uitgebreide macht over het kerkelijk leven verkreeg. Een Generale Synode mocht na 1619 niet eens meer gehouden worden. De Overheid weigerde verlof en als de Overheid de kosten niet betaalde, wie zou het dan hebben gedaan? En evenzoo ging het ook in sommige provinciën. In Zeeland is na 1619 zoo goed als niet één provinciale synode meer gehouden, omdat de Overheid het niet wilde. En al heeft in de overige provincien de Overheid het saamkomen der synodes minder belet, ze oefende ook daar, doordat ze de koorden der beurs in handen hield, een schier onbeperkte macht, zond politieke commissarissen naar de synodes, schreef voor wat al of niet mocht behandeld worden, en speelde feitelijk in de kerken den baas.

En wil men nu het afdoende bewijs, dat deze overheersching van de Kerk door de Overheid, die als een donkere schaduw over heel het leven onzer vaderen hangt, metterdaad het gevolg was van de *financieele* afhankelijkheid der Kerk, dan wijzen we er ten slotte op, dat er één Synode was, over wier saamkomst de Overheid niets te zeggen had; die zoo dikwijls vergaderen mocht, als ze het zelf wilde; die nooit door politieke commissarissen werd bijgewoond; die zoo vrij was als een vogel in de lucht.

Die eenige Synode, die, zonder verlof aan de Overheid te vragen, saamkwam, was de Waalsche Synode.

En juist deze Synode was de *eenige*, wier kosten door de Overheid niet betaald werd.

Natuurlijk, waar de Overheid niets betaalde, had ze ook geen rechten.

Spreekt deze les der historie niet duidelijk genoeg?

Voor Kootwijks Scholen.

In hartelijken dank ontvangen door ondergeteekende van J. A. te Apeldoorn postmerk 't Loo, een postwissel, groot *f* 1.

D. HULLEMAN,
Kootwijk. *Penningmeester.*

Leestafel.

J. POSTMUS. *Calvinistische Vertoogen.* Zwolle. Firma H. Tulp. 1906.

Niet om aan te kondigen deze reeds in 1906 verschenen studiën en schetsen van den heer POSTMUS, maar om er, wat tot dusver nog niet is geschied, in *De Heraut* de aandacht op te vestigen, ga ik er thans over schrijven. Over dat niet aankondigen voel ik mijzelf allerminst veroordeeld, want toen zij verschenen, was ik er nog niet met mijn Leestafel; maar sedert ik er met mijn Leestafel ben, wekt het mijn onlustgevoel, dat een calvinistische periodiek als *De Heraut* op deze calvinistische vertoogen de aandacht harer lezers nog niet heeft gevestigd.

Beter laat dan nooit; en te laat is het nog niet om voor dit voorname werk uit onzen kring en in onzen geest de opmerkzaamheid te vragen. Lezers, die het nog niet kennen, zullen zich daardoor wellicht gedrongen gevoelen er kennis mee te maken, en die het kennen en er de gelukkige bezitters van zijn, de kennismaking er mee te hernieuwen. Het werk des heeren POSTMUS toch is een van die boeken, die men niet maar eens leest, om er dan verder niet meer naar om te zien; die men, blij, dat je het kwijt bent en er iemand een pleizier mee kunt doen, cadeau geeft; maar het is een van die boeken, die men houdt, omdat ze blijvende waarde hebben; die men nu en dan weer opslaat om er weer in te lezen.

„De opstellen, die ik hierbij den Lezer aanbied, heb ik gemeend te kunnen vereenigen onder den titel *Calvinistische Vertoogen.*"

Aldus de heer POSTMUS in zijn *Een woord vooraf*.

Waarom ook niet? Vele auteurs, die geen calvinisten waren, verrijkten of vermeerderden althans onze vadertandsche litteratuur met niet- of ook anti-calvinistische vertoogen, waarom zou deze auteur, die wel calvinist is, zijn verhandelingen op het gebied van de historie en der letteren niet mogen aandienen als calvinistische vertoogen?

En daarbij komt nog, dat deze verhandelingen metterdaad aanspraak mogen maken op den naam van vertoogen. Zij toch betoogen, bewijzen van uit de calvinistische, de gereformeerde beginselen, wat op de twee bovengenoemde gebieden als juist en waar moet gelden.

„Mijn boek uit liefde geboren, versterke en wekke ook liefde, in de eerste plaats voor het GEREFORMEERDE TYPE in onze Historie en Let-